

BARTÓK LAJOS.

Élete. Málnási Bartók Lajos született Erdődön (Szatmár vm.) 1851 május 24-én. Középiskoláit Nagybányán, Szatmáron és Máramarosszigeten végezte. 1868-ban a budapesti egyetemen a jogra iratkozott. 1869-től Jókai Mór mellett az *Üstökös* belső munkatársa, majd segédszerkesztője volt. Emellett 1874—75-ben Tóth Kálmán *Bolond Miskáját* is szerkesztette. 1878-ban maga alapított élcslapot, a *Bolond Istókot*, amelyet haláláig szerkesztett. Mint politikai és satiraköltő, mindvégig ellenzéki szellemben működött; kezdetben Tisza Kálmán pártja érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult. Függetlenségi programmal a képviselőháznak is tagja volt. A Kisfaludy-Társaság 1883-ban választotta tagjai sorába, ahol Gyulai Pállal szemben az ellenzékhez tartozott és nagy része volt azokban a támadásokban, melyek Gyulait elnöki tisztéről lemondásra készítették. A Petőfi-Társaságnak is tagja, majd pedig alelnöke volt és mint ilyen, a Petőfi-kultusz érdekében sokat fáradozott. Így Petőfi 1848-as évi szereplésének emlékére Endrődi Sándorral és Szana Tamással együtt szerkesztette 1898-ban a *Petőfi-Albumot* és élén állt annak az irodalmi mozgalomnak, melyet a Petőfi-Társaság 1899 július 31-én a Segesvár és Fehéregyháza közötti völgyben Petőfi halálának félszázados évfordulója alkalmából rendezett. A Nemzeti Színház kebelében a drámabíráló-bizottság tagjaként működött. Nemcsak mint költő, hanem mint újságíró is lázas tevékenységet fejtett ki. A kimerítő szellemi munka, nyughatatlan természetű és mohó életvágya egészségét korán aláásták és hosszas betegeskedés után 1902 december 31-én Budapesten halt meg.

Munkái. Az élcslapirással kapcsolatban naptárakat is szerkesztett: Don Pedró naptára, Budapest, 1875. — Bolond Istók naptára, Budapest, 1880. — Mamelukok naptára, Bp., 1890. — Mint politikai és satira-költő Don Pedró álnéven két versgyűjteményt adott ki: *Örtüzek*. Bp., 1877. 112 l. — *Rúgott csillagok*. Bp., 1879. — Lírai, drámai és elbeszélő művei: *A legszebb*, vígjáték 3 felvonásban, Budapest, 1880. 200 l. Franklin-Társulat kiadása. — *Költemények*. Bp., 1881. 204 l. — *Újabb költemények*. Bp., 1883. 159 l. Franklin. — *Kendi Margit*, történeti dráma 5 felvonásban. Bp., 1884. 162 l. Grill Károly. (Németre fordította Fromme Rudolf, 1892.) — *Kárpáti emlékek*. Bp., 1885. 95 l. Franklin. (Németre ford. Silberstein Adolf, 1886.) — *Thurán Anna*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1888. 211 l. ifj. Nagel Ottó; az Akadémia Péczely-díjának nyer-

tese. — *Erdőzúgás*, Költemények. Bp., 1889. 186 l. Athenæum. — *Haluska Benedek*, bohózat 3 felvonásban, Bp., 1889. 103 l. ifj. Nagel Ottó. — *Az Abenszeradzs*, (opera-szöveg Chateaubriand után) Bp., 1886. 35 l. Pfeifer Ferdinánd. — *A méhek*, vígjáték 3 felvonásban, Bp., 1890. 205 l. Légrády-Testvérek. — *Erzsébet királyné*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1892. 208 l. Franklin-Társulat. — *Az örvény*, vígjáték 3 felvonásban, kéziratban maradt, először adták a Nemzeti Színházban 1895. jan. 11-én. — Ebből készült *A szemfényvesztők*, regény két kötetben. Bp., 1896. Athenæum. — *Téli regék*, elbeszélő költemények. A rajzokat készítették: Jankó János, Neogrády Antal, Spányi Béla, Vágó Pál, Vastagh György. Bp. 1889. 83 l. Légrády Testvérek. — *Mohács után*, történeti dráma, Pap Henrik rajzaival. Bp., 1898. 46 l. Athenæum. — Ennek folytatása, mint a tervezett drámai trilógia második része: *János király*, amely kéziratban maradt és a harmadik rész: *Martinuzzi*, kézirat-töredék. A kéziratok Baróti Lajos, a „Bolond Istók” szerkesztője birtokában vannak. — *Remény, emlékezet*. Legújabb költemények (1891—1901.). A költő arcképével. Bp., 1902. 202 l. Franklin-Társulat. — *Hattyúdalok*. A költő arcképével, Endrődi Sándor előszavával és Mühlbeck Károly rajzaival. Bp., 1906. 79 l. Schenk Ferenc bizománya.

Irodalom. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái I. köt. 650—51. l. — Pallas Nagy Lexikona, II. köt. 696. l. és XVII. 141. l. — Révai Nagy Lexikona II. köt. 660—61. l. — Ifj. Ábrányi Kornél: Bartók Lajos. Magyar Szalon. X. köt. 157—9. l. — Justus: Bartók Lajos. Ország-Világ. 1888. 42. sz. — Bartók Lajos mint drámaíró. Magyar Szemle. 1891. 44. sz. — Bartók Lajos, a kecskeméti kerület képviselője. Budapesti Hírlap. 1892. 91. sz. — Thewrewk István: Bartók Lajos. Magyar Genius. 1892. 11. sz. — Csicseri Bors: Bartók Lajos. Élet. V. évf. 40. sz. — S.: Bartók Lajos. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 291. l. — Mátrai János: Bartók Lajos élete és lírai költészete. Kalazantinum. VI. évf. 1—2. sz. — Zempléni Árpád: Élő anthológia. Auróra V. évf. 2—3. sz. — Kara Győző: Bartók emlékezete az aradi színházban. Aradi Közölny. 1902. 12. sz. — Jókai Mór: Bartók Lajos. Független Magyarország. 1902. 292. sz. — Zempléni Árpád: Bartók Lajos. Pesti Hírlap. 1903. 1. sz. — Koroda Pál: Felolvasás Bartókról. Zempléni vármegyei Kazinczykör Évkönyve. I. 1904. 56—64. l. — Ferenczy Elek dr.: Bartók Lajosról. U. ott. 65—70 l. — Ambrus Zoltán: Bartók Lajos. Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXXVIII. 57—64. l. — Vértesy Jenő: Bartók Lajos történeti drámái. Erdélyi Múzeum. XXIV. köt. 9—19. l. — Mészáros Jenő: Bartók Lajos költészete. Arany János-Társaság Évkönyve. III. 1908. 104—123. l. — Kórodi Katona János: Bartók Lajos emlékezete. Szamos. 1913. 124—25. sz.

Ismertetések egyes műveiről. 1. *Órtüzek*. Petőfi-Társaság Lapja. 7. sz. — Budapesti Szemle. XV. köt. 219—21. l. (m. p. jegy alatt.) — 2. *A legszebb*, vigj. Beöthy Zolt: Színműírók és Színészek. 22—30. l. — Gyulai Pál: Színházi Szemle címen, Budapesti Szemle. XXIV. köt. 200—206. l. — Hon. 1880. 306. sz. — Fővárosi Lapok. 1880. 294. sz. — Magyarország. 1880. 352. sz. — Pesti Napló. 1880. 307. sz. — Egyetértés. 1880. 351. sz. —

3. *Költemények*. Budapesti Szemle. XXVIII. 473—475. l. (a—d. jegy alatt). — Egyetértés. 1881. jún. 19. — 4. *Kárpáti Emlékek*. Koszori. 1885. — Németül Silberstein Adolf fordításában 1886., ennek ism. Magazin für die Literatur. Lipse, 1887. — Neue Freie Presse. 1887 júl. 29. — 5. *Újabb költemények*. — i: Budapesti Szemle. XXXV. köt. 309—315. l. — Pesti Napló. 1883. 36. sz. — 6. *Thurán Anna*, tört. dráma. Pesti Napló. 1887. 354. sz. — 7. *A méhek*, vígj. Pesti Napló, Fővárosi Lapok. 1889. 329. sz. — 8. *Remény, Emlékezet*. Költemények. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 274—76. l. — Budapesti Hirlap. 1902. 355. sz. — Hazánk. 1902. 303. sz. — 9. *Mohács után*, tört. dráma. Koroda Pál, ism. Magyar Szó. 1903. 67. sz. 10. Baróti Lajos: Részlet Bartók János királyából. Új Magyar Szemle. II. évf. 1903. 3. sz.

I.

Bartók Lajos a múlt század utolsó harmadának egyik legnépszerűbb költője volt; 34 évre terjedő írói pályáján (1868—1902.) sokoldalú és eredményes munkásságot fejtett ki. Először egyes szépirodalmi és napilapokban időközönként megjelent lírai költeményeivel és az *Üstökösben* közreadott humoros verseivel ébresztett figyelmet. Sikerei a humoros és a satirikus nembn főként ezen irányba tereltek munkásságát. Jókai már 1869-ben az *Üstökös* munkatársává fogadta, majd pedig rábízta a lap önálló vezetését. Emellett két évig, 1873 végétől 1875-ig szerkesztette Tóth Kálmán *Bolond Miskáját*, ezután pedig a *Bolond Istókot* vette át és szerkesztette bekövetkezett haláláig.

Bartók Lajos írói munkássága ily módon pályája elején egészen a politikai és a satirikus költészet terére siklott. Az alkalmi költészet múltó sikerei azonban nem elégtették ki költői becsvágát, mert érezte, hogy tehetsége maradandóbb alkotásokra hivatott. Mint politikai költő és satirikus mindvégig ellenzéki szellemben működött. Első versgyűjteménye, az *Örtüzek* (1877.) és a két évre rá megjelent *Rúgott csillagok* «politikai, alkalmi, satyrico-humoros» költeményeket tartalmaznak, melyeknek nagyobb része Don Pedró álnéven az *Üstökösben* látott napvilágot. Rajtuk még a Jókai-féle Kakas Márton-versek hatása érezhető, amelyekben a páthosz és az értelmesség olykor sikerrel vegyül a gúnnyal s az óda fenségesebb hangjáig emelkedve kifejezést tud adni a kor hangulatának és szenvedélyeinek, de nem egyszer az álpátosz hangján szól s tettettett érzelmeket és túlzott eszméket hirdet. Az efajta költemények célzatossága hozza magával, hogy sokszor nincs bennük elég igazság és őszinteség.

Későbbi verseivel már a költészet maradandóbb becsű alkotásait gazdagította. E nemű verseinek első kötete *Költemények* címmel 1881-ben jelent meg. Komoly költeményei a szerelemről, a hazafiságról és a termé-

szet hatása alatt keletkezett hangulatairól és reflexióiról szólnak. Ezután gyors egymásutánban jelentek meg lírai művei: az *Újabb költemények* (1883.) az előbbihez hasonló tartalommal: majd két verskötete, a *Kárpáti emlékek* (1885.) és az *Erdőzúgás* (1889.) a természetbenyomásoknak és tájképi hangulatoknak ad kifejezést. Ezek mint a magyar hegyvidék hivatott énekesét igen kedvelt és hírneves költővé tették. *Kárpáti dalai* német nyelven is megjelentek (1886.) Életében kiadott utolsó lírai versgyűjteménye a *Remény és Emlékezet* (1902.). Halála után költő-barátja, Endrődi Sándor adta ki *Hattyúdalait* (1906.). Ezen művei együttvéve foglalják magukban Bartók lírai költészetének gazdag termését.

Bartók Lajos lírájában általában nagy ellentétek mutatkoznak. A hangulati gazdagság és lendület nála bizonyos összhangtalansággal és töredékességgel párosul. Minden hivatottsága mellett gyakran erőltetett. Kedélyvilága, mint valami dalforrás, állandóan buzog és még sem képes gondolatait mindig világosan és összefüggően kifejezni. A tartalmasság és gazdagság a gondolatokban és képekben sokszor nehézkessé teszik előadását; másrészt érzelmei olykor felszínesek s nem egyszer hjával vannak a természetességnek és őszinteségnek. Általában a külső és belső forma nem volt eléggé hatalmában.

Aminő ellenmondásokat mutat költészete, épen olyan ellentétek vannak egyéniségében, amelyek folyton összeütközésbe hozták őt másokkal és önmagával. A szépet kereste és az életben mindenünnen a rút vigyorgott feléje. Lelke összhang után sóvárgott és kedélyvilága mindig a végletek között hánykódott. Az idealizmus és a realizmus benne örökös harcban állt egymással. Ez tette őt a szatíra és humor iránt fogékonná. Amennyire meghódolt a lelki nagyság előtt, épen annyira kíméletlen ostorozója volt a közélet fonákságainak és az emberi gyarlóságoknak s elfogultságnak; bár olykor éreznie kellett, hogy maga sem ment azoktól a hibáktól, amelyeket másokban neveltségessé tett. Épen azért nem az erkölcsbíró komoly palástjába öltözködve ítélte elevenek és holtak felett, hanem a vidám szatír mosolyával ajkán szúrta mézes fullánkját oda, ahol legjobban fáj. Az érzelmesség és a gúny, a szellemes ember játékos szeszélye és bizonyos patetikus emelkedettség: ez azon két véglet, amely Bartók emberi és költői mivoltát kirívóvá teszik. Míg gúnyos természete egyrészt hidegen hagyja és távoltartja magától az olvasót, másrészt minden szépért és nemesért hevülő kedélye tiszteletet ébreszt; de igazán felmelegíteni még ódái hevületével sem tud.

Bartók minden szépségével és hibájával a maga korának gyermeke volt, de azért egész írói mivolta kirítt abból a környezetből, amelyben élt. Találóan mondja róla Ambrus Zoltán emlékbeszédé-

ben,¹ hogy Bartók Lajos azon kevesek közé tartozott, akik sokat örökölték a régi írók lelkesedéséből s közelebb állott a régi írók típusához, mint akik között élt. Általában a pillanatnyi benyomások és a temperamentum embere volt. Lelkét szokatlan tűz és folyvást lobogó indulat hevítették. Jellemének egyéni vonása az erő és keménység volt; hiányzott belőle az a simulékonyság, amely a könnyű érvényesülésnek egyik föltétele. Alkotóerejét főként a képzelet és az ötletek táplálták; de erős, sőt makacs meggyőződés irányították. Heves vérmérséklete és erős meggyőződése magyarázzák meg csatázó kedvét irodalmi és politikai ellenfeleivel, akik túlzásaiban sem vitathatták el tőle az irodalom komoly szeretetét és a hazafias érzés s faji büszkeség őszinteségét.

II.

Lássuk most már, hogy ez a nem mindennapi egyéniség a maga jelességeivel és fogytokozásaival miként nyilatkozik meg lírai költeményeiben, melyek tárgyak és eszmék szerint csoportosítva mutatják legvilágosabban a költő lelki tartalmát.

Az olvasót elsősorban érdekelheti, hogy mint vélekedik a *költő a maga hivatásáról, költőtársairól* és melyek *költészetének főmotívumai*. Bartók Lajost a maga sajátos egyéni érzelmei és hangulatai mellett főképen a közélet dolgai és az irodalom foglalkoztatták. *Poetai rugaszkodásában*, melyet az *Órtűzek* c. kötetéhez bevezetőül írt, tréfálkozva és irodalmi ellenfeleit csipkedve bevallja, hogy ő nem madár, amelyik a maga gyönyörűségére énekel. Neki közönség kell, hogy remekművet alkothasson. Magát hivatott költőnek tartja, kit a szerelem tett költővé. Még élte alkonyán is egy kései ideáljáról azt írja, ha előbb ismerte volna e nőt, élete tán szebbre fordult volna és lantján szent himnusz volna az ének, amelyből «a halhatatlanság fülmiléje» szólna.² A szatira korbácsát gyakran suhogtatja a tehetégtelen költők felett, kiknek a lármája miatt kénytelen elhallgatni a valódi költészet.³

A magyar költők közül mestereinek Aranyt és Petőfit tartja és azt hiszi magáról, hogy van benne némi Petőfi-vonás. Azért eszményképének emlékét gyakran föleleveníti. Eltűnésének 25-ik évfordulóján (1874.) a közállapotokkal elégedetlen költő szemére hányja nemzetének, hogy nem úgy ünneplik Petőfit, amint megérdemelné. Ha most Petőfi föltámadna, lant és kard helyett korbácsot ragadna, hogy

¹ *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai*, XXXVIII. köt. 57. l.

² *Hattyúdalog: Költő vagyok, Oh miért nem ismerém.*

³ *A múzsa panasza, Őszi hangok.*

vérig csapkodja a farizeusokat (*Öh Petőfi*). Halálának 50-ik évfordulóján pedig egy allegorikus drámai képben bemutatja Petőfi halálát a segesvári csatán, ahol később hasztalan keresi nagy fiát a gyászba borult Hunnia Klióval és a többi múzsával együtt. Végre Klió azzal vigasztalja meg a gyászolókat, ha Petőfi nem is él, költészete halhatatlanná tette őt (*Apothesis*). A költő Petőfi szellemétől várja, hogy ismét felrázza nemzetét s szítsa a szent tüzet, mely őt hevíttette szerelmében és hazaszeretetésében. Petőfi lelke most is ott viharzik dalaiiban, amikor veszély fenyegeti a hazát és haragra gyújtja szíveinket.¹ Bartók annak a legendának hatása alatt, amely még az ő korában is gyakran felmerült a nép között, t. i. hogy Petőfi még él és hazavárják őt, két költeményt írt. Az egyikben (*Várjátok Petőfit!*) felpanaszolja, hogy a nép, melynek Petőfi leghevesebb szószólója volt, még mindig túr, szenved és nélkülöz; a nép a haza árvája. De élteti őt a hit, hogy Petőfi még visszatér és ismét lángra fogja gyújtani a világot és életre kelti a magyar szabadságot és dicsőséget. A másikban (*Ha Petőfi hazajönne . . .*) pedig azt mondja, ha Petőfi hazajönne, sok ember megijedne tőle, mert úgy képzei, hogy Petőfi a mai viszonyokkal elégedetlen volna. Itt Bartókból főként az ellenzéki politikus beszél.

Ezzel kapcsolatban az a másik néphiedelem is visszhangra talált Bartóknál, t. i. hogy Petőfi a szabadságharcban orosz fogságba került és Szibériában raboskodik. Ezen gondolat kapcsán készített néhány költeményt *Petőfi kiadatlan költeményei, melyeket Szibériában írt* összefoglaló címmel. Egy közülök pl. (*A hold fehér . . .*) a hómézőkön elmélázó Petőfit jeleníti meg, amint feleségére gondol, akiről azt hiszi, hogy még mindig hű hozzá; egy másik (*A kozák*) pedig a mulató kozákat mutatja be Petőfi mulató betyárjának hatása alatt. Még Petőfi szüleiről sem feledkezik meg; *A józsefvárosi temetőben* c. költeménye arra kéri a nőket, hogy azokat a virágokat, melyeket Petőfi hantjára áldoznának, tegyék szülei elhagyott sírjára.

Bartók a Petőfi-kultusz mellett, melyet lelkében a költő és ellenzéki politikus egyaránt ébrentartott, költeményeiben méltó helyet juttat Arany Jánosnak is. Mikor ezt *Toldi szerelmének* megjelenése alkalmából üdvözli, nemcsak a nagy epikust látja benne, hanem jövő nagyságunk prófétájának tartja, ki a mult ragyogó képei által hanyatló korát is küzdeni tanítja (*Arany Jánoshoz*). Halála alkalmából (*Arany*) fájó kegyelettel írja: meghalt Arany, a magyarok Homérja;²

¹ *Petőfi szobra előtt, A halott, kinek sírja nincs, Petőfi.*

² Erre vonatkozólag lásd még: *Arany János-emlék* c. versét.

elhallgat a hősdal, mert Arany lepihent, hogy egyesüljön hona Tyrteusával odafönt, s

. . . gyászol a kor szelleme sírján,
Ki lelket-adónk volt gyászos napokon.

A margitszigeti tölgyek pedig a nagy költő emlékének hódolva azt suttoják, habár Arany meghalt, mégis halhatatlan (*Mit suttoznak a margitszigeti tölgyek?*). Szép elégiában búcsuztatja el Arany János unokáját is (*Madárdal a koporsó felett*), midőn egy idilli jelenet hatása alatt ezt írja:

Virágos kertből egy leánykát temetnek,
Nem gyász a koporsó: rózsás az egész.
Míg mormol a pap: madarak csicseregnek,
S egy csacska rigó vidoran füttyürész . . .

Tán a halott lelke is csalogány képében tér majd vissza, hogy elzengje szerettei bánatát.

Petőfin és Aranyon kívül a magyar irodalom többi nagyjairól is szívesen emlékezik meg, ha valami alkalom kínálkozik rá. Így kegyeletesen idézi fel Berzsenyi Dániel emlékét születésének századik fordulóján *Róma ledől s rabigába gövbed* c. költeményében, amely voltaképen Berzsenyi *A magyarokhoz* c. halhatatlan ódájának paraphrasisa és alkalmazása Bartók korára, amelyet ő épen olyan vigasztalannak lát, mint Berzsenyi a XVIII. századot. A magyar dráma úttörője, Kisfaludy Károly emléke előtt¹ pedig Bartók, a drámaíró fejezi ki hódolatát. De sokkal megkapóbban teszi ezt Katona József évszázados ünnepén, mikor *Bánk bán szellemét* idézi. Az elégedetlen magyar keserűségének találó visszhangja e költemény, melyet Bartók hite a nemzet jövő nagyságába jólesően enyhít. Ez az ünnepi óda Katona tragédiája alapján művészi bepillantást ad Bánk bán háborgó lelkébe, hogy a nemzete pusztulásán töprengő magyarból mint lesz pártütő. Bánk tragikumát költői ihlettel elemezve Bánk végzetével szépen kapcsolja össze Katona sorsát. De a politikus költő itt sem tudja megtagadni magát. Az elfogult ellenzéki pártember kifakadása szólal meg a mult bánki jelmezében, mikor kora közállapotaira és nemzeti sérelmeinkre céloz. Katonáról szól *A legelhagyatottabb sír* c. régibb verse is, amely a hálátlan utókort rója meg, mert *Bánk bán* szerzőjének sírját Kecskeméten gyom és tövis nőtte be s ez hirdeti márvány helyett világgá, hogy «itt alussza örök álmát a nemzeti hála». Bartók ezen megrovása azonban téves hirlapi közlés nyomán félreértésen alapult, mert ekkor már Kecskemét «szobrot állított nagy

¹ Kisfaludy Károly emlékének.

fiának s azt díszes, árnyas kerttel, sétatérrel vette körül». ¹ Meghalt költőink közül még Tóth Kálmánról, «a haza és szerelem dalosáról» emlékezik meg *A költő sirjában*.

Sok melegséggel ír Körner német költőről is, midőn Dallwitzban (1886 aug. 26.) *Körner fájánál* elmerengve mondja, hogy a bús magyar honszerelme otthonra talál a vén tölgy lombjai alatt, ahol egykor Körner Zrínyink hőstetteit zengte. Népe benne Petőfijét siratja. Azért szent nekünk a föld, hol egy költő pihen szabad szívével, mert csak nevök más, mind egyért epednek: szabad hazáért minden nemzetnek. A vén tölgyön, mely a multakról regél, a vihar mint óriás hárfán zengi évszázadok óta a szabadságot, amint a költő dalolta.

Élő költőbarátai közül Endrődi Sándort és Szemere Miklóst keresi fel költői leveleivel. Az előbbit buzdítja, hogy áldozzon a haza és szabadság oltárán; gyógyítsa a világ sebeit és énekelje meg az eszményi szerelmet s férfibecsületet. Szemerét pedig mint magyar Anakreont üdvözli, kinek feje ősz; de szíve ifjú. Az idő nem vont rozsdát hangszerére. Hozzá nem jut el a világ küzdelme és panasza. Dalaiban most is ég, hevül és szeret. Csak a természet ólén teremhet ily szabad, játszi, vidám és pajzán költészet. A természetes és gondtalan élet derűje után vágyik ő is, kit végzete a nagyvárosi élet forgatagába sodort.

Bartók és Szemere egyébként is rokonszellemeik. Mindkettő világnézete derült, gazdag humoros ér csörgedez bennük, amely Bartókban inkább a satíra felé hajlik; továbbá a művészi szép szeretete és rajongás a természeti szépségekért teszi őket egymáshoz hasonlókká.

Mint színműfíró és később mint a Nemzeti Színház drámabírálóbizottságának a tagja, a színházzal és művészeikkel való összeköttetései révén lírája körébe vonta a *színművészet apostolait* is. *Költő és színész* c. költeménye, melyet Vizvári Gyulának írt, szellemes szembeállítás a kettőnek. A költőn és színészen csak mulat a világ: ezt szemtől-szembe megtapsolják s mire hazament, elfelejtik; az meg a siron túl kap tapsot. S mégis játszik a színész s ír a költő. *Egy fiatal művésznőnek* írt verse pedig a költő meghódolása az ártatlanság és a művészi teremtő erő előtt. Homloka körül még a gyermeklánykor pajzán tünderei játszadoznak, szíve meg Veszta-oltár; de Prometheus szikrája már lángra gyújtá. Ifjúság és dicsőség egyként osztályrészei. Ha majd szeretni fog, szeressen mélyen és változatlanul: úgy az ifjúság, szépség és dicsőség sem hagyják el; mert a szépségnek az idő sem árt, ha szív tisztaságban gyökerezik bája. Nagy

¹ *Budapesti Szemle*, 1877. XV. köt. 220. l.

színművészeink emlékének megbecsülését sürgeti *Lendvay emlékezeté*-ben. Hőseink és nagyjaink legtöbbje már kapott szobrot; de a magyar hazifiság vándorapostolai, kik koplalva és rongyosan tették magyarrá az országot, még nem. Közülök elsősorban szobrot érdemel Lendvay Márton. A költemény alkalmi jellegén felülemelkedik, amikor a színművészet régi hivatását a mai elsekélyesedésével szembeállítja. Régente hazafiságot ment tanulni a közönség a színházba: ma megtanul pirulni s holnap — tán már nem pirul semmitől. Pedig a színész hivatása magasztos, ő váltja valóra azt, amit a költő nagyot alkotott. Végül e körből van még néhány költeménye, melyekben a korábban elhunyt színészek emlékét örökíti meg.¹

Bartók a színművészet mellett a *zenének* is nemzeti hivatást tulajdonít. Az országos dalegyesület debreceni ünnepén mondott *Prologjában* ezt ki is fejezi. Zenénk a multban a költészettel együtt a hazaszeretet szolgálatában állott s továbbra is azt kívánja tőle, hogy nemzeti és faji jellegünk kifejezője legyen.

Költészete kiterjed a *képzőművészetekre* is. Rajongása ezek iránt szépen jut kifejezésre a *Velencei stanzákban* és *Egy római osztériában* c. költeményében. Ez utóbbiban a költészettől várja Róma dicsőségének életrekelését, mert művészeti emlékei holtak mutatják.

III.

Bartók életkörülményeinél fogva, mint újságíró és politikus *egy-részt a jelen eseményeit visszhangozza, másrészt a mult nagyságképeit eleveníti fel*, mikor alkalom kínálkozik reá. Azt mondhatnók, Bartók lírai krónikása a maga korának, aki nem mulaszt el semmi kínálkozó alkalmat, hogy meg ne verselje, ami a multba kapcsolódik, vagy vonatkozásba hozható vele.

Különösen mint politikai költő általában elégedetlen a jellel ezért idézi fel a holtakat és hívja fegyverre az elhunyt hősöket, hogy szellemük védje a hont, «amely veszendőben van a gyáva magzatok kezében». De amily elfogult olykor a jellel szemben, épen oly feltétlen hódolattal beszél a múltról. Történelmünknek majdnem minden jelentősebb mozzanatát, ha másként nem, legalább egy-két odavetett vonatkozásban feleleveníti. Mikor pl. Kúnság mezején egy csillagos éjtszakán a pásztortűz mellett szerelmesen elábrándozik, a pásztor epedőn szóló furulyahangja a költő lelkét egyszerre a múltba ragadja s maga előtt látja a hajnalcsillag fényében Leheld, kinek

¹ *Jókainé halálára, E. Kovács Gyula emlékére, Emlékezetül egy fiatal művésznő sírjára.*

riadó kürtjére lelki szemei előtt elrobognak a honfoglaló ősök (*Pusztai éj*). Munkácson járva, szintén vízióban látja felvonulni a honfoglaló ősöket, kik eltűntek; de munkálva a hazáért, «Árpád nagy lelke mindnyájunkban él» (*Munkács*). A honfoglalás dicső tényei különösen a milleniumi ünnepekkel kapcsolatban kerülnek lantjára. Ekkor készült a pusztaszeri ünnepségre a *Vérszerződés* c. ódája és *Árpád hős magzatjai* a csepeli Árpád-szobor leleplezésére. Mindkettőn nagyon is megérzik az alkalmi jelleg és hiányzik belőlük a pátosz meggyőző ereje.

A honfoglaláson kívül főként *Mátyás, Nagy Lajos, a Kuruckor hősei* és a *szabadságharc emlékei* foglalkoztatják. A visegrádi romok láttára Nagy Lajos dicső kora elevenedik fel lelkében, Mátyásban főként az igazságos királyt látja. Thököly, Rákóczi és Kossuth csillagai a magyar szabadság bujdosó csillagai, a honszerlem lángjait messziről ragyogtatják felénk, vajjon mikor jutnak el Magyarországra? Zborón még virágoznak Rákóczi hársai; de dicső emlékü vára már rom; csak bujdosó lelke jár ide megpihenni.¹ A Thaly-féle kuruc tábori dalok hangulatát és szellemét érezteti a *Kuruc bordal*, amelyben szépen olvad egybe a bor, szerelem és diadalmámor; *Szirmay Tamás, Szirmay Jób* c. kuruclegendájából pedig a költő osztrákgyűlölete árad ki.

Legszívesebben azonban 1848 eseményeivel és szereplőivel foglalkozik. *Eszményképe Kossuth Lajos*, kinek emberi és polgárerejét több költeményben magasztalja. Még Kossuth atyjának sírjához is áldozatra hívja a honfiakat, mert a hazának ő adta a legdrágább kincset: fiát, kinek polgárerejein és büszke honszerelmén lett a magyar nép erőssé és a nemzet naggyá; s hazát csupán ő nem talált és ő nem jöhet atyja sírjához (*Kossuth atyja*). Egy más költeményben pedig az aratók száján felhangzó *Kossuth-nóta* ihleti meg és ettől várja, hogy ismét tette ébressze a magyart. A *Diadalútban* Kossuth Lajos turini temetését (1894. márc. 28.) írja le; számára a halál nyitotta meg az utat hazájába:

Csásrok élve, nemzethősök halva
Tartják meg győzedelmi útjokat...
Nem válik szíve honi földben röggé!
S magyar szabadság lángigéje szól
Még ékesebben néma ajkiról.

A halott Kossuth érdemeit magasztalja még *Kossuth emlékezetében* és *Kossuth szobra Clevelandban* c. alkalmi ódájában, amely a leleplezési

¹ *Bujdosó csillagok, Zöldül az erdő.*

ünnepre, 1902 szept. 28-ára készült. Mindkettő Bartóknak azok közül az ódái közül való, melyekben a pátosz gyűjtő erejét szónoki áradás és kitérő elmélkedés váltják fel.

Bár mint politikus mindig az ellenzék híve volt, amennyiben kezdetben a Tisza-párt érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult; azonban Deák Ferenc emberi nagysága mint költőt meghódolásra készíti. Így *Deák Ferenc halálára* írt elégiájában Deákot mint a haza halottját siratja el, kire egy ország ontja özvegyi könnyét. De már valószínűség híján valók *A két öreg* és *Deák karszéke* c. versek. Az elsőben a beteg Deák úgy van feltüntetve, mint aki álmában sóvárogva gondol Kossuthra és a tétlenségre kárhoztatott Kossuthot hazahívja, hogy vegye át tőle a vezérletet, ő pedig szívesen menne egy kis pihenőre — Turinba. Az utóbbiban pedig némi gúnnyal jegyzi meg, hogy méltatlan epigonok tolonganak, hogy elfoglalják Deák árván maradt székét. «A haza bölcse» sírjából is visszaszól Kossuthnak, hogy ő üljön a székébe, mert egyedül ő méltó Deák helyét betölteni és a haza gondját viselni. A nagy ellentétet a két nagy államférfiú álláspontja között Bartók úgy egyenlíti ki, hogy bár

Két külön táborban, szemben vívtak mindig,
De nem egymás ellen: a honért harcolának,

vagyis Kossuth és Deák csak a hazaszeretetben voltak vetélytársak.

Az 1848-as idők eseményei közül többször énekl meg *március 15-ét*, melynek ötvenedik évfordulóján az *Apotheosis*ban Petőfi szereplését felidézve azt kérdi, vajjon a nép- és gondolatszabadság költője ma tudna-e úgy dalolni, hogy népe meghallgassa? Egy másik költeményében (*Martius*) hevesen kel ki a mai korcsivadék ellen, kinek Petőfi helyett Gyulai Pál Görgeyről énekel. Ugyanilyen elfogultsággal, bár némi önmérséklettel szól egy másik márciusi ódájában (*A szabadság napján*), hogy addig nem lesz igazi márciusa a magyarnak, míg nem győznek azok az eszmék, melyeknek hirdetői Petőfi, Vasváry, Batthyány, Damjanich voltak. Aki igaz áhítattal és hittel vallja ezeket az igéket, az merje ünnepelni március idusát.

Nép, ha tiszta nem vagy s nem követed őket:
Te árulod el a megváltó dicsőket . . .
S ki márciust ülöd kétszín-elbizottan:
Vigyázz magyar, mert rá október jó majdan!

Szabadságharcunk gyászos epilógusa, az *aradi vértanúk emléke* is többször foglalkoztatja költőnket. Pl. a *Requiem*ben a bosszuló Istent kéri, hogy addig ne adjon nyugalmat a vértanúknak, míg

halálukat meg nem bosszulják. A költemény első fele érdekes ellentétet képez a második résszel, melyet a kétféle refraine-nel: «A vértanuknak adj örök nyugalmat» és «A vértanuknak még ne adj nyugalmat!» igen találóan éreztet a költő. De a *Szabadság virágában* már nem a bosszú tüzei, hanem az a remény táplálja, hogy a vértanuk sírján a hősök szívéből és vérök hullásából egykor majd kinő a szabadság virága. A budai konvédszobor leleplezésére írt ódájában pedig a szabadságharcban elesett honvédekről emlékezve, önbizalomra hívja fel a nemzetet, mert ez tartott fenn bennünket a multban és ez biztosíthatja számunkra a jövőt.

Azonban nemcsak a nemzeti hősök megbecsülésére buzdít a költő, hanem más nemzetek szabadsághőseiről is rajongással ír, amint ezt Garibaldi halálára készült költeménye mutatja; mert ha szabadsághóst temetnek, senki se sírhat úgy, mint a magyar.

A kegyelet multunk iránt és a hagyományok megbecsülése Bartók költészetében főként az ő politikai álláspontját szolgálják; de azért nem lehet tőle elvitatnunk, hogy ez az erős történeti érzék nála megfelelő históriai belátással párosul és az ihletet hozzá a magyar romantikus költészet szolgáltatatta, amely szintén a mult dicsőségével akart hatni a maga korára. Ezt látszik igazolni *Salamon Ferenc emlékeztetere* írt költeménye is, amelyben határozottan kifejezi, hogy nincs más nagyságunk, mint történelmünk és erre örökké büszkék lehetünk. Salamon Ferencről is azért emlékezik meg oly melegséggel, mert nemzeti történelmünknek hű és igazságos följegyzője volt.

Ezért nem is mulasztja el az alkalmat, hogy honfitársait meg ne rója, ha bárminő tettükben a nemzeti kegyelet hiányát tapasztalja. Ezt veti szemére a vezető politikusoknak *III. Béla* c. költeményében; mert eltűrik, hogy *III. Béla* királyunk tetemei a múzeumban összecsomagolva hevernek, holott a budavári kriptában volna a helyük. Ebben némi túlzással multunk megtagadását látja és a múzeumi csontvázak szellemei mennek panaszra Budavárba e méltatlan elbánás miatt; azonban üresen találják a királyi lakot. S itt a költő helyett megint az ellenzéki politikus veszi át a szót és a magyar udvartartás hiánya miatt vonja kérdőre a kormányt --- a vers végén.

Bartók hazafias költészetén, mint a mondottakból is láthatjuk, a nemzeti önállóság és szabadság vágya vonul végig és itt több Petőfi-reminiscenciával találkozunk.¹ Így *Az állatkert királya* Petőfi *Rab oroszlánjára* emlékeztet: A fogoly oroszlán egykedvűen néz ki tömlöcéből, csak ha a felkelő napot látja, tör ki rémséges ordításban. A nap, «az ég oroszlánja» eszébe juttatja vesztett szabadságát. Egy

¹ *Honszerelem.*

más költeményben (*Csalogánydal*) pedig a rab csalogány jelképezi a költő szabadságszeretét. Szeretné, ha zengene neki szerelemről és szabadságról a rab madár; de megérti némaságát. Ha elvették tőle zöld lombját és fészket, ne kérjenek dalt se tőle. De míg Petőfi a pusztában látta a szabadság képét, addig ő a tenger végtelenségében látja a magyar szabadság szimbólumát (*Tenger gyöngye*).

Mikor a multból a jelenre veti tekintetét, mindig a békétlen és elégedetlen hazafi szólal meg belőle. Korhol és buzdít a hazaszeretet érdekében, akárcsak Petőfi. Korának férfiai közül különösen azokkal tart lelki rokonságot, kik valamelyes vonatkozásban voltak az 1848-iki szabadságharcunk eseményeivel. Így lelkesen üdvözlí Teleki Sándort (*Levél Koltóra*), két nemzet hőst, ki végigküzdötte a magyar szabadságharcot, azután pedig honvédkardjával segített kivívni Itália szabadságát. Ma a honfiak között nincsenek hősök; ma meg sem tudják érteni őket; a hazáért ma nem tudnak áldozni. Azonban reméli, hogy

Keresni fogja e boldogtalan kor
Sülyedtségéből a menekülést.

Ennek azonban csak egy útja van: rontsuk le a hamis bálványokat és építsünk templomot az elfeledett hazaszeretetnek. Építsük fel a templomot, hogy hadd lássa meg az öreg hős még egyszer a hazaszeretet oltárán égő szent tüzet.

Bartók azonban nemcsak a múlt dicső emlékeivel akar hatni közömbös korára (*Temető a várhegy oldalán*). Az emlékezés olykor neki csak *útmutatás a jövő számára*. A magyarnak nem kell új eszményeket keresnie, csak az ősök példáját kövesse és tettekben keresse a boldogságot (*Új ezredév*). Ma az igazi hazafi magányba vonul és a hazaszeretet fénye mellett az emlékezés illatával áldoz a meghalt hősök szellemének, kik hazájukért estek el (*Ünnepélyre*).

Elégedetlensége a maga korával többször gúnyban tör ki (*Ah, de boldogok vagyunk mi!*): csupa ünnepek között töltjük életünket, mindig mulatunk, ahelyett, hogy a haza javáért dolgoznánk. A köznyomor sóhajt s mi

Eszünk az éhezők javára,
Lakmát ütünk nagy emberek
S vértanuk névnapjára.

Bár elégedetlen a honi állapotokkal, szíve még sem engedi, hogy itt-hagyja hazáját egy szebb és boldogabb idegen földért (*Idegen csillagok*); mert táplálja egy jobb jövő reménye. E tekintetben *az ifjúságha veti minden bizodalját*. Az ő kezükben van a nemzet jövője, ha tettel tudják szeretni a hazát (*Ifjú Magyarország*). Legyen méltó

a mai ifjúság a márciusi ifjakhoz (*A magyar ifjúsághoz*), mert csak akkor vár igazi feltámadás a magyarra, kinek 300 éve tart már a nagypéntekje (*Föltámadás*).

Mikor a nép érdekében emel szót, némi rokonságot árul el Petőfi-vel, ennek őszinte demokratikus érzése nélkül. A szocialista törekvések a nép anyagi és erkölcsi helyzetének emelésére ha olykor meg is ragadják őt, kitartóan igazatni a népjogok érdekében nem igen érez igazi hivatást. Bartókot a történelmi magyarság fénye kápráztatja; a demokrácia eszmevilága távolabb áll tőle. Inkább csak a nép nyomora hatja meg. Ezt látszik igazolni a *Magyar honleányok* c. költeménye, amelyben kigúnyolja azokat a főrangú hölgyeket, kik a pápának gyémántesattra gyűjtöttek; de nyomorgó népünk számára nincsen könyöradományuk. Általában a nagyok, ha ünnepelnek, nem gondolnak a népre; csak akkor kell nekik a nép, amikor dolgozni kell. Pedig a nép szeretete a trón erőssége és a nemzeti erő örök forrása (*A nép*). A nép még mindig gyermek; de ha egyszer öntudatra ébred és feltámad: az lesz csak a feltámadás és utolsó ítélet a gonoszok számára (*Támadjatok fel!*), mert a nép a nemzeti becsület igazi védője (*Fejedelmi torna*).

Bartók hazafias költészetét, mint már fentebb is említettük, politikai felfogása gyakran egyoldalúvá teszi; de amikor a költő kerül a politikus fölé, még alkalmi költészete is megkap férfias erejével. Kár, hogy a politikus oly sokszor elnyomja benne a költőt. Nyenkor az erély durvaságba csap át és nélkülözi az őszinteséget és igazságot. Mikor közéletünk romlottságát ostromozza, legtöbbször a pártpolitikus szemüvegén nézi azt (*Elmélkedés*) és mindenütt az uralkodó-párt korrupcióját látja (*Te csak építs házat!*). Mint vérbeli ellenzék támadja a közönséges politikát (*Álmos ősapánk hibázott*) és a Tisza Kálmán-féle szabadelvű-pártnak azt veti szemére, hogy az osztrák érdekeket szolgálja (*Szabadelvűség*). Gyűlöletét az osztrákok ellen, ahol csak teheti, kifejezésre juttatja (*Táncoljatok német!*), sőt ezt az ellenszenvét az egész németiségre kiterjeszti. Inkább franciabarát (*Herman szobra*). Más nemzetek közül rokonszenvvel emlékezik meg a lengyel népről és felszabadítását sürgeti (*A waweli sírbolt*). Az 1877—8. orosz-török háború több költemény megrírására ösztönzi, melyekben az oroszgyűlölet és erős rokonszenv a török iránt nyer kifejezését.¹ Az oroszra azért haragszik, mert benne a zsarnokság meg-

¹ *Most már fegyverre! Jön a muszka! Muszka ballada, Szurony-csata, A sebesültekért, Gloriavictis, A száműzött Mithád, Isten hozta a sojtákat! A távozók után.*

testesülését látja, amely ellen egyébként is kikel az ő szabadság-szerető lelke (*Harmodios dala*).

IV.

Bartók lírájának eddig tárgyalt anyaga inkább azt mutatja, hogy a költő lelke mint rezonált azokra a benyomásokra, melyeket a külvilágból vagy olvasmányjaiból magába olvasztott. Ezek lírájának tárgyi oldalát alkotják és lelkének inkább csak a külső ingerek hatása alatt keletkezett reflexei. De *világfelfogását és lírai karakterét* abból ismerhetjük meg igazán, amit önmagából merített.

Bartók, amint lírája mutatja, végletek között hánykódó lélek, kit indulatok és szenvedélyek hajszolnak és folytonos küzdelemre készítetnek másokkal és önmagával. A természet harcos kedvét még növelte azzal, hogy a szellem minden támadó fegyverével ellátta. Az enyelgő tréfa, a fölényes humor, a pajzán élc, a csipkedő gúny és a szarkazmus kíméletlen nyeresége egyformán hatalmában volt. Egyikkel, másikkal olykor vissza is élt.

Életfelfogása nem megállapodott világszemlélet eredménye, hanem forrongó kedélyvilágának változásai szerint az idealizmus és realizmus határmezsgyéi között nagy kilengéseket mutat. Keresi a szépet és az életben mindenütt a torz vigyorog feléje. Ez az ellenmondás az ideál és a valóság között váltja ki lelkéből annyiszor a szatirát. De ha itt a földön csupa ellenmondás az élet, *Mi lesz velünk, ha meghalunk?* kérdi egyik költeményében. A halál utáni lét problémáját kutatva, végtelen okoskodása azon epikureusi gondolatban csúcsosodik ki, hogy «míg a gyönyört érzékled, addig élsz». De hogy ez a tan nem elégíti ki, mutatja, hogy a vers végén bizonyos iróniával azt mondja:

Hát ember, fald egymást, amíg bírod,
Ontsd egymás véré, ez legyen borod!
Most kell meghíznod, míg benned a pára,
Hogy jó falat légy férges asztalára!

A lét harcában fáj neki, hogy mindig a gyengébbnek kell elpusztulnia, azért mondja (*Árnyrajzok*), hogy nagy kannibál a természet: saját szülöttét emészti meg; de az ember még telhetetlenebb: az éhest a jóllakott eszi meg! Ezért *élet-bölcsesége* arra az eredményre jut, hogy aki a szépet szereti, csak messziről szemlélje, hogy ne lássa rajta a foltot. Csak aki ábrándokban él, az találja meg eszményképét. Bizonyos lelki emelkedettség, egy szebb lét utáni vágy szólal meg *Az álom* c. költeményében:

Oh ég, vedd el a valót, csak
 Hadd meg az álmot nekem!
 A való, az élet semmi,
 És az álom mindenem!
 A való halálom . . .

Ezt írja élte alkonyán a pusztító kórral küzdve; de amíg az egészséges életvágý és a fiatalság ereje dolgozik benne, ő is a való-ságban keresi és találja meg az élet örömeit. Az *ifjúság a boldogság*, mondja ugyanilyen című költeményében, mely az élet szenvedéseinek kacagva néz a szemébe. Ezért költeményeiben szívesen foglalkozik a boldog ifjúkorral, melynek merész szárnyalása a hegytetőről nézi a világot és mindent a tavasz fényében lát. Annál jobban fáj neki, mikor érzi, hogy ifjúsága már tűnőfélben van (*A száraz malom, A hárfa*). Ilyenkor bizonyos elégedetlenség fogja el; úgy érzi, hogy reménye mindenütt megcsalta, eddig hasztalanul élt. Ha átélt szerelmeire gondol, itt is több csalódásban, mint boldogságban volt része. Hazájának sem tud örülni, mert már nincsenek önzetlen nagy fiai. Jobb, ha lantját is eldobja, amely nem tudta nemzetét felrázni (*Menj ifjúság*).

Az ifjúságról gyakran eszébe jut neki a *mulandóság gondolata* és ha ilyenkor magabaszáll, a bánat érzelméből merít őszinte költői ihletet s úgy találja, hogy a bánat a szív legértékesebb kincse (*Emlék*). Az őszi hangulat hatása alatt többször elmélkedik a mulandóságról. A hervadás és pusztulás melanchóliája különösen gyakran fogja el lelkét 1883--1889. évek között írt költeményeiben, melyeket *Erdőzúgás* c. kötete foglal magában. Ezt az érzelmi állapotot azonban nem csupán az ősz és a természet képei ébresztik fel lelkében, hanem alapja a költőnek valami szerelmi csalódásában lehet, legalább az *Őszi felhők* c. ciklus ezt látszik igazolni több más költeményével együtt. De mások szenvedése is meghatja és amikor a maga fájdalmát panaszolja el, azért teszi, hogy mások szenvedéseit enyhítse vele, mert «a bánat a bánatból merít vigaszt» (*A szenvedőhöz*).

A költő mohó életvágýa még élete alkonyán is fellobban; de világfelfogása most már a *melankólia* felé hajlik és hovatovább a rezignációba megy át s ez bizonyos újszerű vonást kölcsönöz *Hattyúdalainak*, amelyek, mint Endrődi Sándor mondja,¹ «elhanyagló életnek utolsó akkordjai, vergődő szívének végső rezdülései. Sírból föl-áradó melódiák».

A költői dicsőség és hírnév, amely után annyira vágyott ifjúkorában, már nem hevíti. Bizonyos csendes iróniával mondja, hogy

¹ Előszó Bartók Lajos *Hattyúdalainak*hoz.

mire a hervadt őszbe lép s «ha a télvihar zúg majd tört lantján», még megéri, hogy fölfedezik (*Késő dicsőség*). Az életvágy helyét lassankint a halálsejtelem váltja fel. Mikor az őszi köd által letarolt virágok között jár, eszébe jut a tavasz, amely életet hoz számukra; de akkor ő már nem lesz közöttük (*Őszi köd*). Azonban a halál gondolatával könnyen kibékül. Csak azt kívánja, hogy ne ősszel, hanem tavasszal haljon meg. Ekkor nem nehéz a halál, mert az élettől való válást megédesíti a természettel való egyesülés gondolata, ahol oly boldogan fog pihenni, mint szeretője ölen. Szívén virágok verjenek gyökeret és lelke szálljon a napfényes égbe (*Tavasszal szeretnék meghalni*). A halálvágy még erősebben jut kifejezésre az *Utazási vágy* c. költeményében: már szeretné látni azt az ismeretlen világot, ahonnan nincs többé visszatérés. Szóval Bartók az élet és a halál birodalmát egyformán be tudja vonni a költészet varázsával.

Bartók lírájának legállandóbb és legtermékenyítőbb forrása a *szerelem*. Petőfi nyomán ő is a szabadság és a szerelem dalosának mondja magát; de míg Petőfi a szabadságért kész föláldozni szerelmét, Bartóknál úgy érezzük, hogy egész érzélelvilága felett a szerelem uralkodik. A világ minden alkotása arra való, hogy az ő egyéni szerelmi életét szolgálja és megérezkítse. A szerelem nála a mindenség középpontja. Akkor is beszél róla, amikor erre nem a lelki szükség hajtja. Találón mondja magáról, hogy úgy van a szerelemmel, mint a mesebeli pástyor, aki akkor is farkast kiáltott, amikor nem volt rá semmi oka. S amikor a szerelem farkasa igazán marcangolja szívét, nincs, aki hallgasson reá (*Mint a mesebeli pástyor . . .*).

Szerelmi költészetében az érzéki szerelem játsza a főszerepet, bár vannak étheri finomságú szerelmi dalai is. A szerelem nála nem beteges mohóság, hanem az egészséges szervezet kielégítésre törekvő vágya, örök emberi érzés és világfenntartó erő. Morálista szempontból gyakran kifogásolhatjuk elveit; egy cseppet sem álszenteskedő. Nem akar jobbnak feltűnni, mint aminő valójában. Szerelmi hűség dolgában sem magával, sem másokkal szemben nem valami szigorú. Szerelme tárgyait gyakran váltogatja és kedvesei hűtlenségét sem veszi nagyon szívére: könnyen vigasztalódik. Nála csak a szerelem érzése állandó, tárgyai gyakran változnak.

A nő szerelméről sincs eszményibb felfogása. Könnyű pehely az asszonyi szív, mely, ha sóhajtunk utána, tovalebben; ha kerüljük, hozzánk tapad. A női hűség tükör, amely minden más arc mosolyára visszamosolyog; ezért ne bízd rá magad. De el se törd, mi magában törékeny. Boldog, aki nem ismeri a szerelmet; bár aki nem érezte, boldog sohasem volt. Ő érezte mézét és fulánkját egyaránt. Gyöngye virág a nő szerelme; boldog, ki letépte, bolond, aki őrzi

(*Be könnyű pehely vagy . . .*). A nő életében is a szerelmet tartja a legfőbb hatalomnak. A leánynak szívet és életet a szerelem ad, ezért a leány hallgasson szívére és kövesse szerelmét. Ha ezt követi, üdvben és kárhozatban egyaránt vigaszul szolgál neki (*Hallgass szivedre!*). A szerelem Bartóknál az érzelmek és hangulatok kiapadhatatlan forrása. Bár szerelme tárgyait váltogatja, mégis gyakran beszél halálos szerelemről. A szerelmi gyötrődést boldog szenvedésnek tartja és a szerelem tüzeiben szeretne elhamvadni. A szerelem mérgének hatását önmagán tanulmányozza. Úgy tesz, mint az orvos, ki tudományszomjából mérget ivott, hogy rombolása tüneteit egész halála percéig önmagán megfigyelje. Ő is ugyanezt teszi, mikor a szerelem mérgének hatását dalaiban feljegyzi mérgezett szívé végső dobbanásáig (*Mint az orvos*). És szerelmi költészete valóban a szerelem minden mozzanatát szinte az anatómus biztosságával kíséri nyomon. A szerelmet legtöbbször érzéki oldaláról tekinti. Az érzéki szerelem csábjait és veszélyeit találóan jelképezi a *Hableánnyal*, az érzéki szerelem démonával, amely a költőt is hatalmába kerítette. A szerelemvágý egész az extázisig ragadja, amint ezen sorai mutatják:

Egy éjért, mit átvirrasztok karodban,
Minden napom a sírnak adom én,
És mindörökre égjek a pokolban,
Ha percig égtem ajkaid tüzén. (*Vágy*.)

A leány ilyenkor neki csak a gyönyörnek kelyhe, mely szomját ingerli; de el nem olthatja. Mint minden érzelemben, úgy a szerelemben is olykor a szertelenségig ragadtatja magát. Szinte a szerelmi fetisizmus határán van, mikor pl. Dóra körmeiről és lábairól ír. Bár sokat énekel a szerelemről, mégsem lesz egyhangúvá és fárasztóvá. Itt-ott költeményein észrevehető a nagy szerelmi költők hatása. Petőfi szerelmi költészetének egy-egy találó visszhangja sokszor kicsendül szerelmes verseiből. Máskor meg Petrarca modorában «faggatózik Ámorral», sőt nem egyszer Heine gúnyjának sziporkái csillannak ki szerelmes soraiból. A leányhúségről legtöbbször fölényes iróniával beszél; de amikor szerelme viszonzásra talál, hangja enyelgőre válik és szívesen kötődik kedvesével (*Szembekötösdí*). A férfi és nő szerelmét két különböző dolognak tartja. A szerelem a férfi kezében büszke fegyver, mely harcra tüzeli, hogy babért szerezen kedvese fejére; a nő kezében, mint a gyermekében, kés, mellyel vigyázatlanul azt sebzí halálra, kit imád (*Nem egy*).

Egy-egy csalódás után komolyan is foglalkoztatja a szerelem ■ ilyenkor érzi, hogy nő és szerelem nélkül üres a világ. A hűtlen

kedves látása fájdalommal tölti el szívét és viszonzatlan szerelme majd megalázkodásra, majd pedig bosszúra és dacra készíti.

A költő azonban koronkint kénytelen belátni, hogy az érzéki szerelem gyönyörei és kinjai csak múlt öröмок, de lelkét nem elégtetik ki. Ilyenkor elfogja a vágy, hogy megismerje az eszményi szerelem világát. A perzselő szerelem helyett ártatlan szívek után vágyik. A feslő női szépség szűzi tisztaságától úgy érzi, hogy megneemesedik. Ennek a lelki katharizsának egyik szép megnyilvánulása *Emma c.* költeménye. Emma feslő szépsége elbájolja a költő szívét; de érinteni nem merészeli, mert ártatlan szendesege megigézi és elérhetetlen vágyat ébreszt benne. Értzi, hogy a szűzi tisztaság mindennél jobban vértetzi a nőt. Az ártatlanság látása egy szebb világba ragadja a költőt, ahol a képzelet segítségével teremt magának szerelmi ábrándképet, amelyről azt írja, hogy az oly szép, mint a legszebb álom. S valóban e költemény (*Szép álmokat!*) csupa ragyogó színpompa, hol az álmokképeket találó természeti képek érzékítik meg.

Szerelmi költészetében fontos szerepet játszik a női szépség kultusza. Szerelmes elragadtatásában kedvese szépségét szereti párhuzamba állítani a természet szépségeivel és az összehasonlításban legtöbbször a női szépség kerül ki diadalmasan (*Ha tavasszal . . . , Völgybe le . . .*) Amikor szerelmének nagyságát akarja éreztetni, legszívesebben a természetből kölcsönöz képeket, mert amellett, hogy költészete a természet szépségei iránt fokozott érdeklődést mutat, lelkének legsajátosabb érzelmeit a természeti képek érzékítik meg a legszemléltetőbben.

Ime egy példa, hogyan fejezi ki szerelmi vágyát a természetből vett képekkel:

A te ajkad a harmat, a forrás,
 Ajkam a tikkadozó falevél,
 Lomb, mit a nap heve forráz . . .
 A szerelemnek napja szenved!
 Csók kútfeje harmatos ajkad,
 Ajkam a naptól szomjan eped. (*A te ajkad.*)

A szerelem hervadásának is sajátos bájta tud kölcsönözni, mikor a szerelem tavaszát a hervadó őszt váltja fel (*Ősz van a pusztán*). Szerinte az ifjúsággal nem hagy el mindig a szerelem, hanem mint a nap tovább ragyog, hogy annál szomorúbban lássuk pusztulásunkat (*Az ifjúsággal*). A kései szerelmet és a szerelmi bánatot szereti a hervadó és borongó őszi tájjal jelképezni (*Rám fújhat az ősz*), szerelmének hangulatváltozásait pedig többször a tenger jelenségeivel hozza párhuzamba (*A tengcr*).

LOÓSZ ISTVÁN.